

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПРАВОВІ ФОРМИ ВЕДЕННЯ ТОВАРНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ СНД

УДК 349.422

Після розпаду єдиної федеративної держави – СРСР в Україні та інших державах СНД відбулося реформування аграрного сектору економіки. Внаслідок проведення земельної та аграрної реформ виникли нові організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва у цих країнах. Правовий статус нових суб'єктів аграрного господарювання було закріплено у нормативно-правових актах вищої юридичної сили.

Особливості організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва визначаються нормами цивільного, господарського, аграрного, земельного та інших галузей законодавства. Як в Україні, так і в інших державах СНД прийнята велика кількість нормативно-правових актів, які визначають правовий статус суб'єктів аграрного підприємництва. Ці акти мають неоднакову юридичну силу і належать до різних галузей законодавства, що негативно впливає на практику їх застосування. Адже необхідною передумовою ефективного функціонування будь-якого суб'єкта аграрного господарювання є насамперед чітке визначення його правового статусу на законодавчому рівні. Тому доцільним є порівняльно-правове дослідження законодавства про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та інших державах СНД.

Метою дослідження є здійснення порівняльно-правового аналізу нормативно-правових актів про організаційно-правові

форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та державах СНД.

Серед науковців, які аналізували окремі аспекти розвитку законодавства про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва, слід назвати В. І. Андрейцева, Н. О. Багай, Ц. В. Бичкову, М. Я. Ващишин, Я. З. Гаєцьку-Колотило, І. А. Дмитренка, В. М. Єрмоленка, Н. В. Ільків, Т.О. Коваленко, П. Ф. Кулинич, З. А. Павловича, В. І. Семчика, А. М. Статівку, Н. І. Титову, В. Ю. Уркевича, В. І. Федоровича, М.В. Шульгу, В. В. Янчука та ін. Однак, комплексний порівняльно-правовий аналіз законодавства України та держав СНД про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва у вітчизняній науці аграрного права не проводився.

Для здійснення порівняльно-правового дослідження законодавства про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва слід врахувати основні критерії класифікації актів аграрного законодавства. У науці аграрного права існують різні підходи до класифікації нормативно-правових актів аграрного законодавства, у тому числі такі як: юридична сила нормативно-правових актів, суб'єкти аграрних правовідносин, специфіка юридичної форми правового регулювання аграрних відносин, предмет правового регулювання тощо.

Насамперед, нормативно-правові акти, які визначають особливості організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, за юридичною силою поділяють на закони та підзаконні акти. Основні засади функціонування різних суб'єктів аграрного господарювання закріплені у Конституціях різних держав СНД, які містять правові норми, що визначають права, свободи і обов'язки людини і громадянина, що «повною мірою поширюються і на селян як працівників сільського господарства у всіх формах його організації» [1, с. 44], визначають і гарантують форми і види власності, правоздатність громадян займатися підприємницькою діяльністю тощо. Правові приписи, що визначають загальні засади створення, функціону-

вання та припинення діяльності суб'єктів аграрного підприємства, містяться у цивільних кодексах країн СНД. Особливості використання земель сільськогосподарського призначення встановлено нормами земельних кодексів держав СНД. Крім Конституцій та кодифікованих нормативно-правових актів правові питання, що стосуються організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва визначаються нормами законів, які теж належать до нормативно-правових актів вищої юридичної сили. Так, особливості організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва закріплені у нормах цивільного, господарського, земельного, екологічного, аграрного та інших галузей законодавства. За допомогою положень підзаконних нормативно-правових актів визначаються особливості здійснення аграрної та земельної реформ в Україні та інших державах СНД, вирішуються питання приватизації, організації виробництва, його матеріально-технічного забезпечення, закупівель тощо.

Ще одним критерієм поділу нормативно-правових актів, які визначають особливості організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, є специфіка юридичної форми правового регулювання аграрних відносин [2, с. 33]. За вказаним критерієм, серед нормативно-правових актів, які визначають особливості організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, виділяють як уніфіковані, так і диференційовані акти аграрного законодавства. Так, уніфіковані акти спрямовані на «уніфікацію правового статусу і правової регламентації діяльності суб'єктів аграрного підприємства усіх форм власності та легальних організаційно-правових форм» [1, с. 42]. Диференційовані акти аграрного законодавства розробляються з урахуванням відмінностей різних організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва [1, с. 43].

За предметом правового регулювання нормативно-правові акти аграрного законодавства вчені поділяють на такі групи: ті, які регулюють земельну та аграрну реформу; про державне ре-

гулювання агропромислового комплексу; про агропродовольчі ринки; про правовий статус окремих суб'єктів аграрного господарювання; про окремі види виробничо-господарської діяльності у сільському господарстві; про соціальний розвиток села; про систему органів управління у сільському господарстві [4, с. 19].

Нормативно-правові акти, які стосуються виникнення нових суб'єктів аграрного господарювання, російські науковці поділяють на 3 групи: акти загального законодавства (економічного, цивільного, ринкового): про приватизацію, про власність, про підприємства і підприємницьку діяльність, про банки, податкову систему, акціонерні товариства, антимонопольну діяльність, банкрутство, інвестиційну діяльність тощо; спеціальні аграрно-правові акти: про соціальний розвиток села, про діяльність АПК, про фермерські господарства, про сільськогосподарські кооперативи тощо; спеціальні земельно-правові акти, які стали основою аграрних перетворень [8, с. 14].

Нормативно-правові акти цивільного та господарського законодавства встановлюють фундаментальні засади створення організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, визначають правові основи їх діяльності, особливості майнових, господарських та інших правовідносин, що виникають у процесі діяльності сільськогосподарських товаровиробників. До цієї групи нормативно-правових актів слід віднести цивільні кодекси держав СНД, а також інші акти цивільного та господарського законодавства, в яких закріплено поняття «юридична особа», «організаційно-правова форма юридичної особи», види юридичних осіб, визначаються особливості банкрутства, ліцензування окремих видів діяльності, укладання договорів суб'єктами аграрного господарювання тощо.

Однак, варто погодитися з думкою Г. Ю. Бистрова, який зауважує, що застосування норм цивільного законодавства можливе тільки при недостатності норм аграрного законодавства і тільки у тому випадку, коли норми цивільного законодавства не суперечать характеру відповідних аграрних відносин [3, с. 63]. Тому серед актів законодавства, якими визначаються особливості ор-

ганізаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, визначальна роль повинна належати актам аграрного законодавства, в яких мають бути враховані специфічні особливості усіх суб'єктів аграрного підприємництва.

Серед нормативно-правових актів аграрного законодавства слід виділити акти, які визначають загальні положення щодо організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, та акти, що встановлюють правовий статус окремих суб'єктів аграрного підприємництва. За роки незалежності України у системі аграрного законодавства з'явилися нормативно-правові акти різної юридичної сили, нормами яких регламентується значна кількість суспільних аграрних відносин, що складаються між численними суб'єктами при виробництві сільськогосподарської продукції та продовольства [7, с. 395].

До нормативно-правових актів аграрного законодавства, якими визначаються загальні засади функціонування суб'єктів аграрного господарювання, слід віднести законодавчі акти, що були основою проведення земельної та аграрної реформ в Україні та державах СНД, нормативно-правові акти про розвиток сільськогосподарства, про державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників тощо.

В Україні серед нормативно-правових актів, які були основою аграрної реформи, можна відмітити Указ Президента України «Про заходи щодо реформування аграрних відносин» від 20.10.1995 р. № 63/95, Закон України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» від 10.07.1996 р., Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. № 1529/99 та інші. Вказані правові акти спрямовані на реалізацію державної аграрної політики, прискорення реформування та розвитку аграрного сектора економіки на засадах приватної власності, створення підґрунтя для формування нових організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Подібні нормативно-правові акти приймалися і в інших державах СНД. Зокрема, це Постанова Кабінету Міністрів Рес-

публіки Узбекистан від 05.01.2002 р. № 8 «Про заходи щодо реорганізації сільськогосподарських підприємств у фермерські господарства», спрямована на удосконалення економічних відносин на селі, укріплення нормативно-правової бази реорганізації збиткових і низькорентабельних сільськогосподарських підприємств у фермерські господарства, формування сприятливих умов для їх господарської діяльності. Також до цієї групи актів можна віднести Закон Азербайджанської Республіки від 18.02.1995 р. «Про основи аграрної реформи», який спрямований на створення і розвиток різних видів сільськогосподарських підприємств, адже реформа колгоспів і радгоспів передбачала їх поділ на селянські (фермерські) господарства, перетворення в приватні сільськогосподарські підприємства, створення державних сільськогосподарських підприємств на базі радгоспів тощо. Аграрна реформа у Російській Федерації проводилась відповідно до указу Президента РФ від 27.12.1991 р. № 323 «Про невідкладні заходи по реалізації земельної реформи», постанов Уряду РФ від 29.12.1991 р. № 86 «Про порядок реорганізації колгоспів та радгоспів» та від 04.09.1992 р. № 708 «Про порядок приватизації та реорганізації підприємств і організацій агропромислового комплексу» та ін.

Особливості правового регулювання організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва відображено також у законодавстві України та країн СНД про розвиток сільського господарства. Зокрема, це Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» від 18.01.2001 р., Закон Киргизької Республіки від 26.05.2009 р. «Про розвиток сільського господарства Киргизької Республіки», Федеральний Закон РФ від 29.12.2006 р. «Про розвиток сільського господарства». Вказаними нормативно-правовими актами регулюються відносини між сільськогосподарськими товаровиробниками та органами державної влади та місцевого самоврядування, встановлюються правові основи реалізації державної політики у сфері розвитку сільського господарства та виробництва сільськогосподарської продукції, а також закріплюється визначення поняття «сільськогосподарський товаровиробник».

Нормативно-правові акти, що визначають особливості окремих організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва залежно від кола суб'єктів аграрного господарювання можна поділити на певні групи:

1. Нормативно-правові акти, що регулюють правовий статус фермерських господарств. Так, у всіх країнах СНД прийнято законодавчі акти вищої юридичної сили, які встановлюють правовий статус фермерських господарств. Зокрема, це Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р., Закон Республіки Білорусь «Про селянське (фермерське) господарство» від 18.02.1991 р., Закон Азербайджанської Республіки «Про сімейно-селянське господарство» від 14.06.2005 р., Федеральний Закон Російської Федерації «Про селянське (фермерське) господарство» від 11.06.2003 р. тощо. Вказані нормативно-правові акти визначають правові основи, порядок створення і діяльності фермерських господарств у різних державах і спрямовані для створення рівноправних умов розвитку фермерських господарств поряд із іншими організаційно-правовими формами ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

2. Нормативно-правові акти, які встановлюють правовий статус сільськогосподарських кооперативів та колективних сільськогосподарських підприємств. Спеціальні акти аграрного законодавства, які визначають правовий статус сільськогосподарських кооперативів, прийняті тільки в деяких державах СНД. Так, це Федеральний Закон Російської Федерації «Про сільськогосподарську кооперацію» від 08.12.1995 р., Закон Республіки Узбекистан «Про сільськогосподарський кооператив (ширкат)» від 30.04.1998 р., Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р. Проте, в інших країнах СНД діяльність сільськогосподарських кооперативів регулюється переважно цивільним законодавством. Щодо колективних сільськогосподарських підприємств, то в Україні чинний Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14.02.1992 р.

3. Нормативно-правові акти, які визначають правовий статус державних і комунальних сільськогосподарських підприємств.

Спеціальних актів аграрного законодавства, які б встановлювали правовий статус цих організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та інших державах СНД немає. Особливості правового статусу даного виду аграрних товаровиробників в Україні регулюється Главою 8 Господарського кодексу України від 16.01.2003 р., яка визначає поняття державного унітарного підприємства, його види, особливості господарської діяльності. Правове регулювання діяльності державних сільськогосподарських підприємств у державах СНД здійснюється переважно нормами цивільних кодексів цих країн, хоча у деяких країнах СНД прийнято спеціальні законодавчі акти, які регулюють діяльність державних підприємств. Так, це Закон Республіки Молдова «Про державне підприємство» від 16.06.1994 р., який визначає правові умови створення, функціонування та припинення діяльності державного підприємства, правовий статус державних підприємств у Республіці Казахстан регулюється Законом Республіки Казахстан «Про державне майно» від 01.03.2011 р., особливості діяльності державних підприємств у Російській Федерації визначаються Федеральним Законом «Про державні та муніципальні унітарні підприємства» від 11.10.2002 р. Однак, спеціальні нормативно-правові акти, які б визначали поняття, порядок створення, інші особливості діяльності державних сільськогосподарських підприємств, як в Україні, так і в інших державах СНД відсутні. На думку Н. О. Багай, найбільш раціональним напрямом розвитку законодавства про правове становище державних сільськогосподарських підприємств та підприємств аграрного сектору в цілому є прийняття кодифікованого акта аграрного законодавства України, що визначатиме юридичні ознаки сільськогосподарських підприємств та особливості окремих видів суб'єктів сільськогосподарського виробництва [5]. А Т. В. Лямцева у своїй дисертаційній роботі обґрунтовує необхідність прийняття закону «Про державне спеціалізоване сільськогосподарське підприємство» [6, с. 5].

4. Нормативно-правові акти, які регулюють правовий статус аграрних господарських товариств, приватних сільськогоспо-

дарських підприємств та інших організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Правовий статус даних аграрних товаровиробників визначається тільки нормами цивільного та господарського законодавства України та держав СНД, а спеціальні акти аграрного законодавства у цій сфері відсутні.

Серед нормативно-правових актів, які визначають особливості організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва слід також виділити нормативно-правові акти земельного, екологічного, трудового та інших галузей законодавства, які визначають особливості правовідносин, що виникають у процесі діяльності сільськогосподарських товаровиробників, зокрема, особливості використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва, права та обов'язки землекористувачів, відносини щодо використання інших природних ресурсів у процесі діяльності, особливості праці на сільськогосподарських підприємствах тощо.

Висновки:

1. Законодавство про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва як в Україні, так і в інших державах СНД складається із великої кількості нормативно-правових актів, які мають неоднакову юридичну силу і належать до різних галузей законодавства, що ускладнює практику застосування цих актів та негативно впливає на ефективність функціонування аграрних товаровиробників.

2. Загальні засади організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва встановлюються за допомогою норм цивільного та господарського законодавства, які визначають порядок створення, діяльності, припинення суб'єктів аграрного господарювання тощо. Проте, як в Україні, так і в інших державах СНД прийнята велика кількість нормативно-правових актів аграрного законодавства, в яких враховано специфіку аграрно-правових відносин та закріплено особливості окремих організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Саме акти аграрного законодавства по-

винні відігравати провідну роль при визначенні правового статусу окремих суб'єктів аграрного підприємництва з урахуванням специфіки підприємницької діяльності у сільському господарстві.

3. Поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» та види цих організаційно-правових форм не визначено у жодному нормативно-правовому акті як в Україні, так і в інших державах СНД. В Україні та в більшості держав СНД на законодавчому рівні закріплено правовий статус окремих суб'єктів аграрного підприємництва. Однак це стосується переважно таких організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва як фермерські господарства та сільськогосподарські кооперативи. Щодо державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, аграрних господарських товариств, приватних сільськогосподарських підприємств, то правовий статус цих організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва регулюється переважно нормами цивільного та господарського законодавства, а спеціалізованих актів аграрного законодавства у цій сфері немає. Тому видається доцільним у майбутньому закріплення поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» та особливостей правового статусу окремих суб'єктів аграрного підприємництва у єдиному кодифікованому акті аграрного законодавства.

Важливими напрямками подальших наукових досліджень є здійснення порівняльно-правового аналізу окремих організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

1. Янчук В. З. *Аграрне право України : підручник* / В. З. Янчук, В. І. Андрейцев, С. Ф. Василюк та інші; за ред. В. З. Янчука. – 2-е вид., перероб. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 720 с.
2. Быстров Г. Е. *Теоретические проблемы сельскохозяйственного законодательства в условиях развития агропромышленного комплекса СССР : автореф. дис. на соиск. науч. ст. докт. юрид. наук : 12.00.06 ; 12.00.03* / Г. Е. Быстров ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1986. – 48 с.

3. *Актуальные проблемы аграрного права России : теория и практика : Сборник научных статей.* – М. : Право и государство, 2004. – 320 с.
4. *Аграрное право : учебник / С. А. Боголюбов, М. М. Бринчук, Н. О. Ведьшева и др.; отв. ред. М. И. Палладина, Н. Г. Жаворонкова ; Моск. гос. юрид. акад. им. О. Е. Кутафина.* – Москва : Проспект, 2011. – 428 с.
5. *Багай Н. О. Поняття та ознаки державного комерційного сільсько-господарського підприємства: проблеми законодавчого регулювання / Багай Н. О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc.../bagay.pdf>*
6. *Лямцева Т. В. Правове забезпечення виробничо-господарської діяльності державних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Т. В. Лямцева ; Нац. юрид. академія України ім. Я.Мудрого. – Х., 2001. – 20 с.*
7. *Статівка А. М., Уркевич В. Ю. Про перспективи розвитку аграрного законодавства України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/3819/1/Stativka_392_397.pdf. – С. 392 – 396*
8. *Боголюбов С. А. Аграрное и экологическое законодательство в России и СНГ. Сравнительно-правовой анализ / С. А. Боголюбов, Е. А. Галиновская, Д. Б. Горохов, В. Г. Емельянова и др. ; отв. ред. : С. А. Боголюбов, Е. Л. Минина – М. : Норма, 1999. – 240 с.*

Костур О. Д. Порівняльно-правовий аналіз законодавства про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та державах СНД

У статті здійснено порівняльно-правове дослідження законодавства України та держав СНД про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Автором проаналізовано нормативно-правові акти різних галузей законодавства, якими визначаються як загальні положення щодо організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, так і особливості правового статусу окремих суб'єктів аграрного підприємництва. На основі проведеного дослідження зроблено висновки щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: законодавство, аграрне законодавство, нормативно-правовий акт, організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Костур О. Д. Сравнительно-правовой анализ законодательства об организационно-правовых формах ведения товарного сельскохозяйственного производства в Украине и странах СНГ

В статті здійснено порівняльно-правове дослідження законодавства України та держав СНГ про організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Автор проаналізував нормативно-правові акти різних галузей законодавства, якими визначаються загальні положення щодо організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, а також особливості правового статусу окремих суб'єктів аграрного підприємництва. На основі проведеного дослідження зроблено висновки щодо вдосконалення діючого законодавства України.

Ключевые слова: законодавство, аграрне законодавство, нормативно-правовий акт, організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Kostur O. D. Comparative legal analysis of the legislation of legal forms of agricultural production in Ukraine and the CIS states.

The article presents a comparative legal study of Ukraine and the CIS states of legal forms of agricultural production. The author analyzes rules of legislation of various branches of law, which are defined as general provisions of legal forms of agricultural production and features of the legal status of certain entities of the agricultural business. Based on the research conclusions to improve current legislation of Ukraine.

Key words: law, agricultural law, legal act, legal form of agricultural production.